

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการศึกษา

พื้นที่กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือกรุงธนบุรี เป็นบริเวณที่มีความสำคัญสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีเป็นแผ่นดินผืนเดียวกัน มิได้มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านดังเช่นทุกวันนี้ เนื่องจากสภาพความคดเคี้ยวของลำน้ำเดิมที่ไหลวกจากทางเหนือเข้าคลองบางกอกน้อย คลองตลิ่งชัน คลองบางระมาด ไหลออกทางปากคลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง เป็นอุปสรรคต่อการค้าขายทางเรือลำเภอกับชาวต่างประเทศในสมัยนั้นเป็นอันมาก สมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2089) จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดบางกอกขึ้นในช่วงปากคลองบางกอกน้อยจนถึงปากคลองบางกอกใหญ่ เป็นสาเหตุให้ลำน้ำเปลี่ยนเส้นทางมาเป็นลำน้ำเจ้าพระยาดังเช่นในปัจจุบัน สภาพพื้นที่ที่เคยเป็นแผ่นดินผืนเดียวกันต้องแยกออกเป็นสองฝั่งโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง สภาพการตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณปากคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ เริ่มมีความหนาแน่นขึ้น และเมืองธนบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และการค้าเพิ่มมากขึ้น จนได้รับฐานะเป็นเมืองหน้าด่านมีชื่อว่า "เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร" ซึ่งเป็นจุดบังคับเรือลำเภอกล้าหุดจอตทอดสมอเพื่อแจ้งรายละเอียดที่เกี่ยวกับการเดินทางสินค้าที่บรรทุกลงและจำนวนผู้โดยสาร รวมทั้งมีหน้าที่เก็บภาษีอากร ทั้งขาขึ้น ขาล่อง เป็นเวลากว่า 300 ปี ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเป็นครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมไพร่พลกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ และทรงโปรดสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงย้ายราชธานีมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีสืบต่อจากกรุงธนบุรีจนทุกวันนี้

จากวิวัฒนาการของกรุงธนบุรี ที่ดำเนินสืบเนื่องต่อกันมาตั้งแต่เริ่มแรกมีการตั้งถิ่นฐานจวบจนปัจจุบัน กว่า 450 ปีมาแล้วนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเมืองกรุงธนบุรีเป็นจุดกำเนิดความรุ่งเรืองของการตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาบทบาทและความสำคัญของกรุงธนบุรีได้แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยซึ่งได้แฝงไว้ด้วยเอกลักษณ์และคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนมากมาย อาทิ พระราชวังเดิม ป้อมวิไชยประสิทธิ์ รวมทั้งวัดวาอารามที่มีอยู่เป็นจำนวนมากกว่า 60 วัด ศาลงที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนที่มีคุณค่า เช่น ชุมชนชาวน้ำ ที่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของสังคมไทยไว้อย่างชัดเจน

ปัจจุบันการเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งของเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ประกอบกับกระแสการเติบโต และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไม่หยุดยั้ง โดยขาดการวางแผนและไม่คำนึงถึงความสำคัญในคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชน จึงก่อให้เกิดปัญหาที่ติดตามมาอย่างมากมาย ซึ่งมีส่วนเข้ามาบดบังและทำลายคุณค่าของสภาพแวดล้อมกรุงธนบุรีลงไปอย่างน่าเสียดาย

จากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดความตระหนัก ความห่วงหาใน การรักษาค่าสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชนกรุงธนบุรี ซึ่งนำมาถึงความสนใจที่จะศึกษาถึง วิวัฒนาการและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมายาวนาน เอกลักษณ์ และคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชนที่สั่งสมมาและยังปรากฏ และซ่อนเร้น หลงเหลืออยู่ รวมทั้งเอกลักษณ์และคุณค่าทางด้านวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรม ประเพณีที่แสดงถึงความเป็นชนชาติไทย โดยมีให้กระแสการเปลี่ยนแปลงเข้ามาทำลายเอกลักษณ์ และคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชนกรุงธนบุรี ตามแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อทราบถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกรุงธนบุรีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 1893 - 2535)
2. เพื่อทราบถึงลักษณะของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนที่มีคุณค่า เช่น พระราชวังวัง ศาลนสถาน อนุสรณ์สถาน ศาลงที่มีความสำคัญ ตลอดจนชุมชนที่มีความสำคัญสืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณ และยังคงปรากฏให้เห็นจนกระทั่งทุกวันนี้

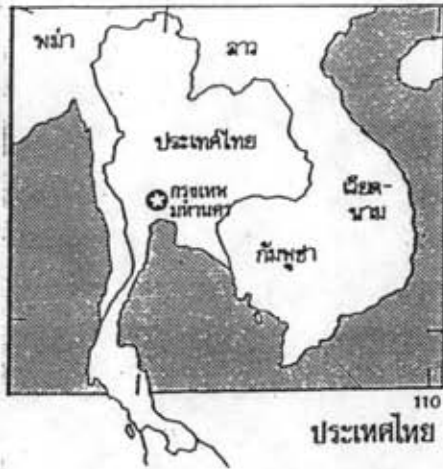
3. ประเมินคุณค่าสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า ทั้งคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และสังคมประเพณี เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา
4. เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ พื้นที่คุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพมหานคร ให้สอดคล้องต่อการอนุรักษ์และพัฒนา

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตโดยพื้นที่ศึกษา คือ บริเวณพื้นที่กรุงเทพมหานครเดิม หรือพื้นที่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตามแนวโคยรอบคลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ (แนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม) โดยมีเนื้อที่รวม 16.7 ตารางกิโลเมตร (แผนที่ 1.1)
2. ขอบเขตโดยเนื้อหา คือ ศึกษาถึงวิวัฒนาการของกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เริ่มแรกที่มีประวัติเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงปัจจุบันในด้านบทบาทหน้าที่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ รวมทั้งเอกลักษณ์และคุณค่าของกรุงเทพมหานครในแต่ละยุคที่ผ่านมา และศึกษาลักษณะสภาพแวดล้อมกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ทั้งในด้านกายภาพ สังคม ประชากร เพื่อนำมาวิเคราะห์ ประเมินคุณค่าสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์ พื้นที่ คุณค่าสภาพแวดล้อมเมือง และชุมชนกรุงเทพมหานครให้คงอยู่ต่อไป

วิธีการดำเนินการศึกษา

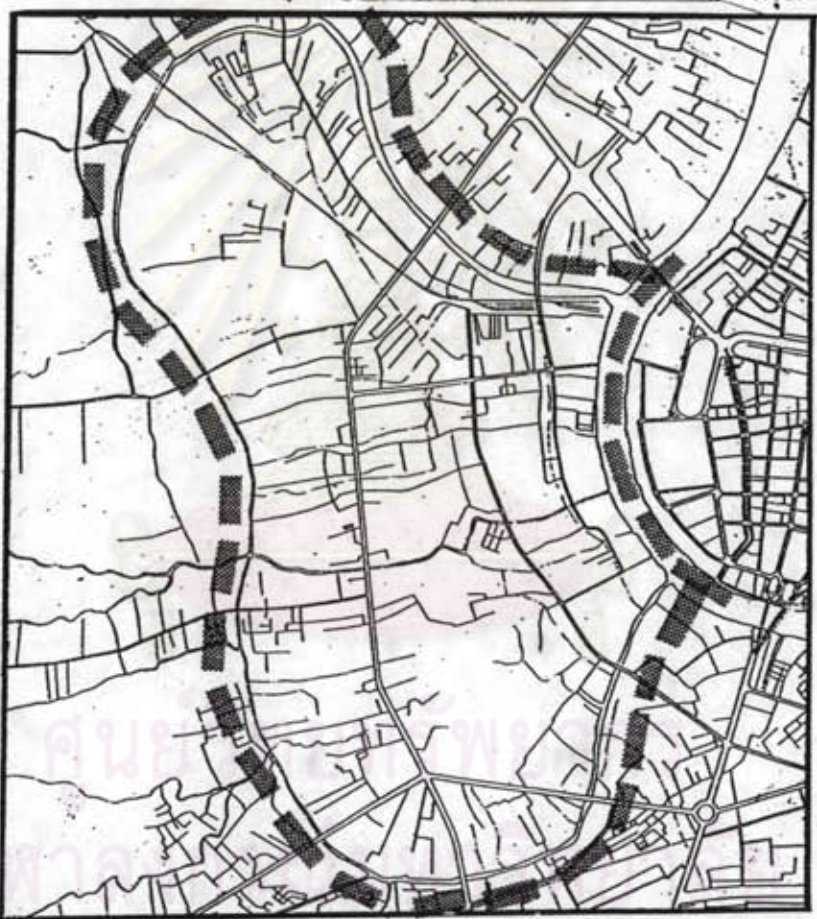
1. ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นจาก เอกสารทางวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งคำบอกเล่าของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบถึงวิวัฒนาการของกรุงเทพมหานครในด้านต่าง ๆ เช่น ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน บทบาทหน้าที่ ของเมืองในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ลักษณะอาคารบ้านเรือนและที่ตั้งชุมชน รูปแบบการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งลักษณะของผลงานทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โดยทำการศึกษาในแต่ละช่วงเวลาต่าง ๆ ตามยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ยุคเมืองท่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยุคเมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรี และเมืองธนบุรีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
2. ทำการศึกษาสภาพแวดล้อมในปัจจุบันของชุมชนกรุงเทพมหานคร ซึ่งประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพ ประชากร เศรษฐกิจ สังคม โดยอาศัยข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเอกสารทางวิชาการ

ประเทศไทย

กรุงเทพมหานคร

การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์

แสดง พื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

ที่มา

แผนที่ 1.1

3. ทำการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีในการอนุรักษ์เมือง และชุมชนประวัติศาสตร์ การรับรู้สภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน รวมทั้งกฎหมายและโครงการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และ เอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์อย่าง เหมาะสม

4. วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาข้างต้น ซึ่งจะ เป็นทั้งข้อมูลในเชิงปริมาณและ เชิงคุณภาพ แต่จะเน้นข้อมูลในเชิงคุณภาพเป็นส่วนมากเพื่อค้นหาและประเมินคุณค่าทางประวัติ ศาสตร์ คุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และคุณค่าทางด้านวิถีชีวิต และสังคม ประเพณี ทั้งคุณค่าที่ปรากฏขึ้นอย่างแท้จริงตามบทบาท หน้าที่และความสำคัญตามวิวัฒนาการของเมือง และชุมชนในแต่ละยุคที่ผ่านมา และคุณค่าที่เกิดจากการกระบวนกรรับรู้ของผู้คนและหน่วย งานราชการที่มีต่อสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพฯ

5. เสนอแนะแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและ ชุมชนกรุงเทพฯ

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การเรียกชื่อ "กรุงเทพฯ" ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้หมายถึง พื้นที่กรุงเทพมหานคร ฝั่งตะวันตก ที่โอบรอบด้วยคลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเป็นที่ตั้ง ของกรุงเทพฯเดิม

2. การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพฯเพื่อการอนุรักษ์นี้ ผู้ศึกษา ได้มุ่งเน้นศึกษาในการอนุรักษ์เมืองกรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์และความสำคัญทางประวัติ ศาสตร์ จึงมุ่งประเด็นการศึกษาสภาพแวดล้อมในลักษณะของสภาพแวดล้อมที่มีมาตั้งแต่อดีต อันได้ แก่ โบราณสถาน ศาสนสถาน ชุมชนโบราณ และศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

3. ในการศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดค่าเพื่อความชัดเจนในการศึกษา ดังนี้

3.1 คำว่า "คุณค่าแท้" หมายถึง คุณค่าที่แท้จริงที่ปรากฏตาม บทบาท หน้าที่ และความสำคัญของเมือง ตามวิวัฒนาการของเมืองและชุมชนในแต่ละยุคที่ผ่านมา

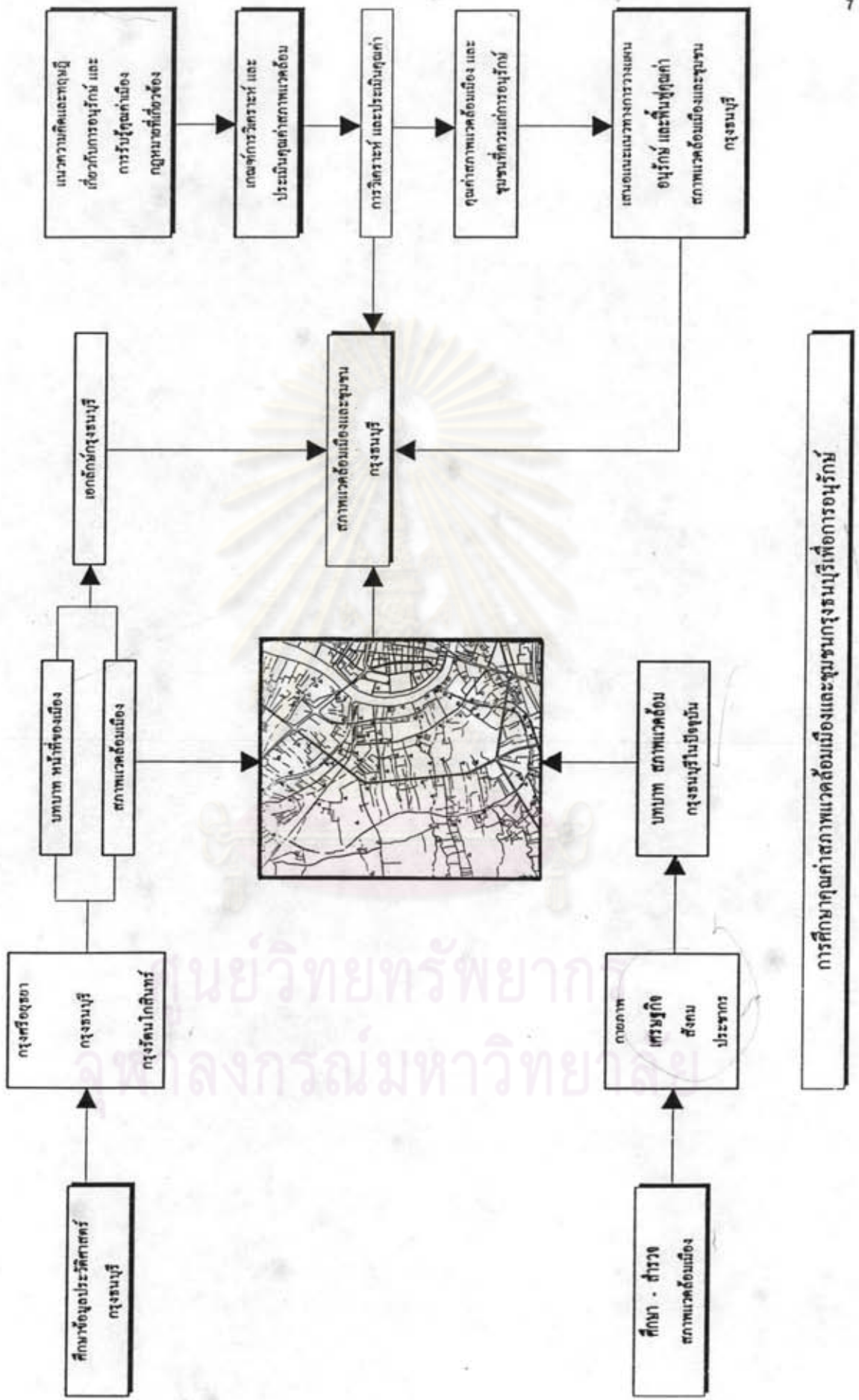
3.2 คำว่า "คุณค่าจากการรับรู้" หมายถึง คุณค่าที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรับรู้ (Perception) ของผู้คนที่ มีต่อสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน

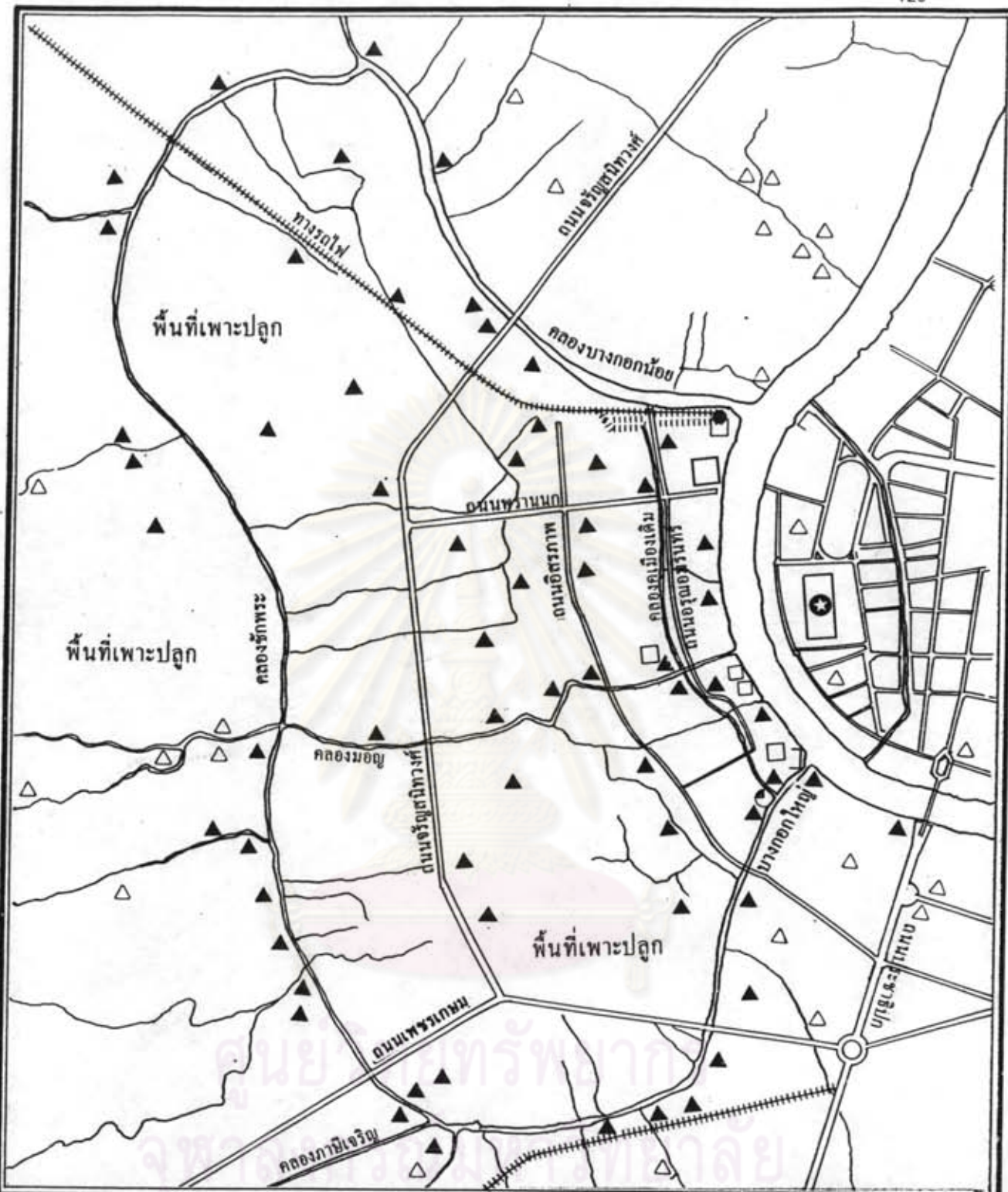
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงวิวัฒนาการของพื้นที่กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน แต่ละช่วงเวลาตามลำดับ ซึ่งจะสามารถบ่งชี้เอกลักษณ์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ได้อย่างชัดเจน
2. ทราบถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อม เมือง และชุมชน กรุงเทพมหานคร
3. ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนากรุงเทพมหานคร
4. เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานราชการและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ และพัฒนากรุงเทพมหานคร ต่อไป
5. เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์อื่น ๆ ของประเทศไทยต่อไป

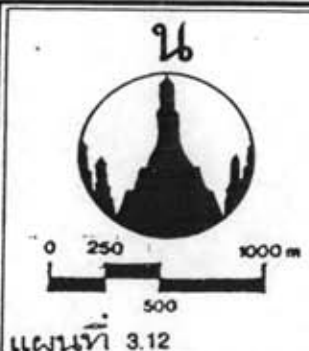
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แสดง หังเมืองธนบุรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ร๗-ปัจจุบัน)

- สัญลักษณ์
	พระราชวัง		สถานโรคไฟสาคะวันตก
	วัง		ถนน
	ป้อมวิไชยประสิทธิ์		คลอง
	วัด		

ที่มา จากการศึกษารายงานทางประวัติศาสตร์

แผนที่ 3.12